

BİBLİYOGRAFYA

ELIZABETH A. ZACHARIADOU, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983. Library of the Hellenic Institute of Byzantine Studies-No 11. 8°, XXXVI + 276 s. + II Levha, ederi \$ 20

Anadolu'da kurulmuş olan Türk Devletleri'nin Ortaçağ'da Batı ile ticarî ilişkileri üzerinde yapılan araştırmalar, günümüze kadar son derece sınırlı kalmıştır. İlk defa XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları zamanında Kıbrıs Krallığı ve Venedikliler ile başlayan ticarî ilişkiler, bu devletin parçalanmasından sonra kurulan Beylikler tarafından da geliştirilmiştir. Balat (Palatia) ve Ayasuluk (Theologo) gibi Ortaçağ Türkiye'sinin iki önemli limanına sahip olan Menteşe ve Aydın-Oğulları, daha çok Venedik'e bağlı Girit Dükaları ile ticarî ilişkilerde bulunmuşlardır.

Burada tanıtılacak olan Elizabeth Zachariadou'nun, "*Trade and Crusade*" adlı kitabında, Menteşe ve Aydın-Oğullarına ilişkin yeni belgeler ilk kez yayımlanarak, Venedik ile olan ticarî ilişkileri aydınlatılmakta ve bu Beyliklere karşı girilen Haçlı Seferleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Daha önce, "Türk Sultanlarının Kroniği ve İtalyanca Aslı"¹ adlı eseri ve Ortaçağ Türk Tarihine ait çeşitli makaleleri ile yakından tanıdığımız E. Zachariadou 1962, 1976 ve 1981 yıllarında yayımlanmış olduğu üç makale ile de bilim dünyasının dikkatini bu saha üzerine çekmiş bulunuyordu.² Yıllarca süren titiz bir çalışmanın ürünü olan bu eser, şu bölümlerden oluşmaktadır:

Kısaltmalar, Kaynaklar ve Bibliyografya (XIII-XXVII)

Manusakas'ın Eseri Sunması (XXIX)

Yazarın Teşekkürü (XXXI)

ÖNSÖZ (XXXIII-XXXVI)

Venedik'in XIV. yüzyıl boyunca ticareti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Batı Anadolu'da birer beylik kurmuş olan Menteşe ve Aydın-Oğullarına doğru yöneldi. 1331-1407 yılları arasında imzalanan antlaşmalar, bu ticarî ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu sırada, Lâtin kilisesinin 1344'e kadar Memlükler ile ticareti yasaklaması, iç savaşlar ve dış düşmanların tehdidinde olan Bizans

¹ E. Zachariadou, To Xroniko ton Tourkon Soultanon kai to Italiko tou Protupo, Thessaloniki, 1960.

² E. Zachariadou, Mia Ellinoglossi Sinthiki tou Hıdır Aidmoglou, BZ (1962) 254-265; Sept traites inédits entre Venise et les émirats d'Aydın et de Menteşe (1331-1407), Studi Preottomani e Ottomani, Napoli, 1976; The Turks and the Venetian Territories in Romania (1318-1407), Atina, 1981.

ile ticarî ilişkisinin kesilmesi ve nihayet Karadenizin Cenevizlilerin kontrolü altına geçmesi, Venedik'in Doğu ticaretinin aksamasına sebep oluyordu.

Eskiçağlardan beri verimliliği ile tanınan topraklar üzerinde kurulmuş, Balat ve Ayasoluk limanlarına sahip, karayolları ile Asya'nın hinterlandına bağlı olan Aydın ve Menteşe Beylikleri, Ortaçağın önemli birer ticaret merkeziydiler.

Venedik, Menteşe ve Aydınogulları ile ticarî ilişkilerini düzenlemek için, Romania'da en önemli kolonisi olan Girit yöneticilerine yetki verir. Venedik'in Doğu ticaretinde, özellikle Memlükler ile ilişkilerinde, aracı rolü oynayan Girit Adası, Menteşe ve Aydın ile ticarî ilişkilerde bulunmak için son derece elverişli bir konuma sahipti. Girit'ten Menteşe ve Aydın Beyleri ile antlaşmalar yapmak için elçiler gönderilir, Balat ve Ayasoluk'a da konsoloslar atanır.

XIV. yüzyılda Türk yayılması ve akınları sonucunda Romania bölgesi büyük zarar gördü ve 1318'den sonra Girit de sürekli olarak Türkler tarafından tehdit edilmeye başladı. Türklere karşı girişilen Haçlı Seferleri sırasında savunma giderleri artan ve yeni vergiler yüklenen Girit'te, 1333, 1342 ve 1363 yıllarında isyanlar patlak verdi.

Venedik ve Ceneviz arasındaki çekişme yüzünden Haçlı Seferleri başarılı olmadı. Venedik Haçlıların başında yer alırken, Ceneviz askeri bir harekâta girişmeyecek Romania ve Karadenizdeki ticarî durumunu güçlendirmeyi tercih etti. Venedik, bütün çatışmalara rağmen, Menteşe ve Aydınogulları ile ticarî ilişkilerini geliştirmeyi başaramıştır. Menteşe ve Aydın'ın Osmanlı Devleti'ne katılmalarından sonra Venedik'in Levant'ta ticarî gücü zamanla çökmeye başladı.

I. BÖLÜM : TARİHİ ZEMİN (1-121)

I. UZLAŞMADAN ÇATIŞMAYA (3-20)

I - Venedik ile Beylikler Arasında İlk İlişkiler :

Venedikli tüccarlar, 1275 yılı civarında Menteşe'yi ziyaret etmeye başladılar. Venedik, XIV. yüzyılın ilk yarısında, Girit yöneticilerine önce Menteşe ve daha sonra Aydın - Oğulları ile ticarî ilişkilerin yürütülmesi için yetki verdi. Türkler ile Venedikliler arasındaki uzlaşma 1318 yılına kadar sürdü. Bu tarihten sonra Güney-Batı Anadolu'dan Türkler, Ege Adalarına saldırmaya başladılar.

II - Sakız :

XIV. yüzyılın başında Sakız Adası, Türk hücumları sonucunda Bizans'ın egemenliğinden çıkarak Cenevizli Zaccaria ailesinin eline geçti ve 1329 yılına kadar bu ailenin elinde kaldı.

III - Rodos :

Ege'nin ikinci yeni gücü olan Sen Jan Şövalyeleri de 1309 yılında aynı şekilde Rodos Adasını ele geçirdiler. Şövalyelerle Türkler arasındaki mücadele 1522 yılına kadar devam etti.

IV - Katalan - Türk İttifakı :

Türklerle Venedikliler arasındaki uzlaşma, 1318 yılında Türklerin Venedik egemenliğinde bulunan Santorini ve Karpathos Adalarına saldırmalarına değin

sürdü. Bu sırada Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik'in düşmanı olan Atina Katalanları arasında bir ittifak yapıldı. Venedik'e ait olan yerlerin sık sık Türk akınlarına uğraması yüzünden Venedik, Türklere karşı bir cephe kurma girişiminde bulundu.

V - Türklere ve Bizanslılar :

1329 yılında Romania'daki önemli değişiklik, Türk-Katalan ittifakının bozulması olmuştur. Türkler, daha sonra Atina bölgesine akınlarda bulundular.

Venedik'in Türklere karşı Ege güçlerini birleştirme girişimi, Bizans'ın politikası nedeniyle başarılı olamadı. 1328'de III. Andronikos'un, II. Andronikos'a karşı kazandığı iç savaştan çıkan Bizans, Türklere uzlaşma politikasını tercih ederek Aydın ve Saruhan Beyleri ile bir antlaşma akdetti. 1329'da Türkler İzmir limanını, ele geçirirlerken Bizanslılar da Zaccaria'yı atarak Sakız Adasında yeniden egemenlik kurdular.

VI - Girit ve Menteşe. 1331 Antlaşması :

1318 yılında başlayan Türklerle Venedikliler arasındaki çatışma, Girit ile Menteşe arasındaki ticareti fazla etkilemedi. 1331'de Kandiya Dükası Marino Morosini ile Orhan Bey arasında, Venedikli tüccarların serbestce ticaret yapmalarını sağlayan bir antlaşma imzalandı.

2. KUTSAL İTTİFAK (1334) (21-40)

I - Lâtinler ve Bizanslılar. Türklere Vergi Verenler :

1331 antlaşmasına rağmen, Romania'da Türk akınları devam ettiği için, Venedik'in başta Papa ve Fransa Kralı olmak üzere diğer Batılı kuvvetleri bir Haçlı ittifakına teşvik etme politikası başarılı olamadı. Bu arada devam eden Türk akınları Romania'da önemli değişiklikler meydana getirdi. 1332'de başta Naxos ve Eğriboz olmak üzere Venedik'e bağlı yerler, Aydın ve Menteşe Beylerine vergi vermeye başladılar. 1329 antlaşmasına rağmen, Bizans da Beyliklere ve 1333 yılında Orhan Bey'e yıllık vergiye bağlandı.

II - Türklere Arasında Mücadele :

Türklerin Romania'da geniş bir bölgeyi vergiye bağlamaları üzerine, Venedik'in bir Haçlı Seferi düzenleme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.

Venedik'in en önemli kolonisi olan Girit'ten Haçlı ittifakına katılma hazırlığı istendiği zaman, Girit yöneticilerinin halka yükledikleri yeni vergiler, burada 1333'de bir isyana yol açtı. Bu arada 1332'de, Eğriboz'a yaptıkları müşterek akından sonra, Menteşe ve Aydın - Oğulları arasında da anlaşmazlık başgösterdi. Venedikliler, Aydın - Oğullarına karşı Menteşe - Oğulları ve Germiyan - Oğullarını kendi yanlarına çekmeye gayret ettiler.

III - Edremit Zaferi :

Türkler arasındaki çatışmadan yararlanmak isteyen Venedik'in, Aydın-Oğullarına karşı Menteşe-Oğulları ve Germiyan-Oğullarını kullanma plânının gerçekleşip gerçekleşmediği kesin olarak bilinmemektedir.

1334'de Aydın-Oğlu Umur Paşa ve Saruhan-Oğlu Süleyman Bey, Mora ve Monemvasia'ya akınlarda bulundular. 1334 Eylül'ünde Papa'nın çağrısıyla Vene-

dik, Kıbrıs ve Fransız filolarından oluşan Haçlı kuvvetleri, Türk gemilerini yakarak Anadolu'nun çeşitli yerlerini yağma ettiler. Ekim sonunda Karasi-Oğullarından Yahşi Bey'in donanmasını Edremit Körfezinde ağır yenilgiye uğrattılar.

Lâtinlerin İzmir bölgesinden Batı Anadolu'ya yaptıkları akınlara Aydın ve Saruhan-Oğulları karşı koyarlarken, Menteşe-Oğulları bu ittifaka katılmayarak Girit ile ticarî ilişkilerini sürdürdü.

IV - Zaferden Sonra:

Venedik Türklere karşı yeni hazırlıklara başladı. 1334 yenilgisinden sonra, Lâtin donanmasının Ege'de bulunması, Beyliklerin yeni akınlarda bulunmasına engel oldu. 1337 yılında Menteşe ve Aydın Beyleri, Girit Dukası ile birer antlaşma imzaladılar. 1331 antlaşması Girit ve ona bağlı beş küçük adayı ilgilendirdiği halde, 1337 antlaşmasında Koron, Modon ve Eğriboz da dahil olmak üzere bütün Venedik tebaası için geçerli olmaktadır.

V - Bizans ve Türkler:

Haçlı Seferini takip eden yıllarda, Bizans ile Aydın ve Saruhan Türkleri arasında bir yakınlaşma oldu.

3. İZMİR HAÇLI SEFERİ (41-62)

I - Hıristiyanlar ve Umur Paşa'nın Deniz Üstünlüğü:

1337 antlaşmasından sonra kesilen Türk akınları, 1339'da Umur Paşa'nın Romania, Yunanistan, Trakya ve Makedonya'ya yaptığı akınlarla yeniden başladı. Bunun üzerine, 1342'de Papa seçilen VI. Clement'in teşviki ile yeni bir Haçlı Seferi hazırlığına girişildi.

II - Doğu Ticaretinde Bunalım:

Haçlı Seferi hazırlığı, 1343'de Moğol Hanı tarafından Lâtin tüccarlarının Kırım'dan kovulmaları ve buğday ihracının yasaklanması sonucunda, Romania ve Balkanlarda büyük bir kıtlığın başgösterdiği zamana rastlamaktadır. Bu yüzden Papa, 1344 İzmir hücumundan önce Venedik tüccarlarının Mısır ile yeniden ticaret yapmalarına izin verdi.

Venedik ve Ceneviz arasında eski çekişmenin yeniden canlandığı, Bizans'ın da iç savaş ile meşgul olduğu bir sırada, Cenevizliler 1346 yılında Sakız Adası ile Eski ve Yeni Foça'yı zaptettiler.

Rodos Şövalyelerinin Cenevizliler ile eski ittifaklarını yenileyerek Venedik ile ticareti kesmeleri Venedik'i zor durumda bıraktı. Venedik'in Moğol Hanı ile bir ticaret antlaşması imzalamasından sonra Tana ile ticarete başlayan gemilerinin Ceneviz saldırısına uğraması, 1351'de başlayacak olan Venedik-Ceneviz savaşının habercisi olmuştur.

III - Ege'de Haçlı Donanması:

1332-1334 yıllarında Haçlı Seferi düzenlendiği sırada, Menteşe Beyliği, sa-vaşa katılmayarak Girit ile ticarî ilişkisini sürdürdü. Ege'de başlayan çarpışma 28 Ekim 1344'de İzmir limanının Haçlılar tarafından alınmasıyla sonuçlandı. Bunun üzerine Batı Anadolu ile yapılan ticaret kesildi. Çarpışmaların karaya

geçmesinden sonra, Haçlılar ağır yenilgiye uğradılar ve reislerinden pek çoğu hayatlarını kaybettiler.

Viennois Dükü Dolfin Humbert'in, muhtemelen Eylül 1346'da, İzmir'den ayrılışı sırasında Rodos Şövalyeleri de Hızır Bey ile bir yıllık bir ateşkes imzaladılar. 1347 baharında Girit'li tüccarlar güçlkle Balat'ı ziyaret ediyorlardı. Aynı yıl, Aydın ve Saruhan Türkleri, İmroz yakınlarında Haçlılar tarafından ağır yenilgiye uğradılar.

Kırım'da ortaya çıkan veba salgını bütün Avrupa'ya yayıldığından, Türklerle barış yapma zorunluluğu ortaya çıktı.

IV - Antlaşmalar, Çarpışmalar ve 1353'de Aydın ile Antlaşma :

1347 yılında Aydın-Oğulları ile Haçlılar arasında başlayan müzakereler sonuç vermedi ve 1348'de yapılan çarpışmalarda Umur Bey şehid oldu. Kardeşi Hızır Bey ise 1348 Ağustosunda Haçlılarla ağır bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Antlaşma hükümlerine bağlı kalmayan Aydın-Oğulları, kısa bir süre sonra tekrar Romania'ya akınlarda bulunmaya başladılar.

1351'de Venedik-Ceneviz savaşının patlak vermesinden bir süre sonra Kutsal İttifak da dağıldı. Hızır Bey, Mayıs 1351'de Rodos Şövalyeleri ve Cenevizlilerle yeni bir antlaşma imzaladı. Venedik ile Beylikler arasındaki ilişkiler yeniden kurulduğundan, 1353'de Aydın ve Menteşe-Oğulları ile bir antlaşma imzalandı.

Bundan sonra Hıristiyan dünyası, geçici olarak, Haçlı Seferi plânından vazgeçerek, Beyliklerin zengin bölgelerine ticarî açıdan sızmaya başladılar. Haçlı Seferlerinden kazançları sadece kıyı İzmir'in zaptı olmuştur. Burası 1402 yılına kadar ellerinde kalacaktır.

V - 1358/59 Menteşe ile Antlaşma :

1358/59'da Venedik, Menteşe - Oğlu Musa Bey ile yeni bir antlaşma imzaladı. Bundan sonra, bazı korsanlık olaylarına rağmen, Venedik ile Menteşe ve Aydın Beylikleri arasında sıkı ticarî ilişkiler sürdürüldü.

4. OSMANLILARIN DOĞUŞU (63-75)

1354'de Osmanlılar Gelibolu'yu zaptettikten ve Avrupa'ya ayak bastıktan sonra temas kurdukları ilk Lâtin devleti Ceneviz oldu. Orhan Bey ile Cenevizliler arasında 1351/1352 kışında bir antlaşma imzalandı. Venedikliler Osmanlılarla, onların Cenevizlilerin yanında olduklarını anlayıncaya kadar, temas kurmaya çalışmadılar. Venedik ticareti Anadolu'nun Ege sahillerine doğru yönelmişti. Karadeniz ticareti için Bizanslılarla yaptıkları antlaşmalara dayanıyorlardı.

Osmanlıların Trakya'da ilerlemelerinden ve Bizans'ı tehdit etmeye başlamalarından sonra İmparator V. Palaiologos, kiliselerin birleşmesini ileri sürerek Papa VI. Innocent'a yardım isteği ile başvurdu. 1356'da Papa, Türklere karşı yeni bir Kutsal İttifak hazırlığına girişti. Papa'nın Levant'taki temsilcisi olan Pierre Thomas ise, bu amaçla diplomatik faaliyetlerde bulundu. Bizans ise Osmanlılarla dostluk kurarak 1358'de bir barış antlaşması imzaladı. Pierre Thomas, faaliyetlerini sürdürürken Türkler, 1359-1361 yıllarında Ege'de akınlarda bulunuyorlar ve İstanbul'u tehdit ediyorlardı.

II – Hıristiyan Birliğinin Çözülmesi:

1360 yılının başlangıcından itibaren Hıristiyan devletler, savaş gemilerini kendi amaçları için kullanmaya başladıklarından Kutsal İttifakta bir çözülme görüldü. Bu arada 1361'de Kıbrıs Kralı, Papalık ve Rodos Şövalyelerinin yardımı ile Antalya'yı zaptetti. Çok geçmeden Girit'li tüccarlar kentin limanına sızmaya başladılar. Venedik'in Haçlı giderlerini karşılamak için Girit'e vergileri arttırmaya yüzünden, burada bir isyan patlak verdi. Bu nedenle Venedik, Menteşe ve Aydın - Oğulları ile anlaşma yollarını aramaya başladı.

III – Kıbrıs Kralı I. Peter ve Savoyen Kontu Amadeo :

1365 yılında Girit'teki isyan hemen hemen bastırılmıştı. Kıbrıs Kralı I. Peter ile Pierre Thomas'ın, Batı'da yaptıkları Haçlı Seferi çağrısı olumlu karşılanmadı. Bu arada, İskenderiye'nin Kıbrıslılar tarafından yağmalanmasından sonra Memlük Sultanı, Hıristiyanlara karşı bir Müslüman ittifakı kurmayı istedi.

Osmanlı fetihlerinin ilerlemesi sonucunda, Doğu ve Batı kiliselerini birleştirmek isteginde olan Papa V. Urban, Savoyen Kontu Amadeo'yu Haçlı Seferi için teşvik etti. 1366'da Gelibolu'nun zaptıyla sonuçlanan Amadeo'nun Haçlı Seferi, Osmanlılarla iyi ilişkiler kurmak isteyen Venedik tarafından desteklenmemiştir.

Osmanlılar 1369'da Edirne'yi zaptettiler. 1371'de Sırlara karşı kazanılan zaferden sonra Güney Slavları ve Bizans vassallik statüsünü kabul ettiler. Türk akınları Arnavutluk ve Teselya'ya kadar uzandı.

IV – Yeniden başlayan Venedik – Ceneviz Savaşının Sonuçları :

1370'de Venedik ile Aydın - Oğulları arasında, eski antlaşmaları yenileyen bir antlaşmanın imzalanmış olmasına rağmen, 1372'de Türkler, karadan ve denizden Hıristiyanlara hücumlarını sürdürdüler.

1377'de Venedik ile Ceneviz arasında yeniden savaş patlak verdi. Bu arada savaş başlamadan önce, Venedik ile Menteşe-Oğlu Ahmet Bey arasında bir antlaşma yapılmış bulunuyordu. Venedik, savaş boyunca gerek Beylikler, gerekse Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurmuş ve 1388-89'da Pera Cenevizlileri, Sakız Mahonu, Kıbrıs Kralı ve Midilli Hâkiminin Türkler aleyhine kurdukları ittifaka katılmamıştır.

5. SON YILLAR (76-89)

I – Osmanlı Zaptından Restorasyona :

Venedik'in I. Murad ile kurmuş olduğu iyi ilişkiler, 1389'da I. Bayezid'in tahta çıkmasıyla son buldu. Sultan Bayezid, Ceneviz Cumhuriyeti ile dedesi Orhan Gazi zamanındaki antlaşmaları yeniledi. I. Bayezid, 1389/90 yılında Batı Anadolu Beyliklerini Osmanlılara kattıktan sonra, Venedik'e serbest ticaret yapma imtiyazını tanıyan bir ahitnâme verdi. Bununla birlikte bir ay sonra Sultan, Beyliklerden buğday ihraç edilmesini yasaklamıştır.

1396'da İstanbul, Sultan Bayezid tarafından kuşatıldı. Niğbolu Haçlı yenilgisinden sonra zor durumda kalan Venedik, Sultan ile anlaşabilmek için çeşitli elçilik heyetleri gönderdi.

1402 Ankara Savaşından sonra Timur tarafından Beylikler eski sahiplerine geri verildi ve Batılı tüccar devletlere Anadolu'da serbest ticaret yapma imtiyazı yeniden tanındı.

II - *Menteşe :*

Eski sahiplerine geri verilen *Menteşe Beyliği*, Moğol ordusu tarafından tahrip edilmedi. 1403 yılında *Kandiya Dükası Marco Faledro* ile *İlyas Bey* arasında yapılan antlaşma, *Menteşe Beyliğinin* çöküşüne işaret etmektedir.

III - *Menteşe ve Aydın'da Karışıklıklar :*

Menteşe'nin bundan sonraki tarihi, bir yandan *Aydın'da* *Subaşı İbrahim Bey'in* oğlu *Cüneyd Bey'in* faaliyetleri, diğer yandan *Bayezid'in* oğulları arasındaki mücadele ile yakından ilgilidir. Bütün bu karışıklıklara rağmen *Kandiya Dükası Leonardo Bembo*, Haziran 1407'de *İlyas Bey* ile olan antlaşmayı yenilemiştir. 1413'de *Osmanlı Devleti'nde* *I. Mehmed'in* idaresi altında bir birlik kurulmuştur. 1424'de ise *Sultan II. Murad* tarafından *Cüneyd Bey'in* hayatına son verilmiştir. Bunu izleyen dönemde *Aydın ve Mentеше Osmanlı topraklarına* katılmış, ve sonucunda *Venedik'in*, *Ayasuluğ ve Balat için Osmanlılarla antlaşmalar yapması* gerekmiştir.

6. VENEDİK BÖLGELERİ VE BEYLİKLER

Venedik Cumhuriyeti'nin *Beylikler* ile yaptıkları antlaşmalarda, *Türk hücumlarından* korumak amacıyla, kendilerine ait bölgelerin adlarının belirtilmesi gereği duyulmuştur. Bu bölgeler, bir antlaşmadan diğerine değişiklik göstermektedir. Antlaşmalarda geçen *Venedik'e* ait yerler şunlardır: *Karpathos, Kythera, Kea, Seriphos, Coron - Modon, Negreponte (Eğriboz), Amargos, Gaudos, Santorini, Antikythera, Astypalaia, Nauplion, Argos, Athens (Atina), Mykonos (Miken).*

7. KİŞİLERLE İLGİLİ NOTLAR

I - *İlk Yıllar :*

Pachymeres'de geçen *Salpakis* ya da *Salampakis, Mentеше-Oğlu sülâlesinin* ilk reisi olup, 1280 yılı civarında *Güzelhisar'ı* zaptetmiştir. Daha sonra *Emir Sasa*, 1304 yılında *Tire ve Efes çevresini Bizanslılardan* almıştır. *Sasa Bey'in* 1307'de tarih sahnesinden çekilmesinden sonra *Germiyan-Oğlu Subaşısı olan Aydın-Oğlu Mehmed Bey*, kardeşleri *Osman, Karaman, Hasan ve Hamza Beyler* ile *Sasa Bey'in* elde ettiği bölgelerde *Aydın-Oğlu Beyliğini* kurmuş ve egemenliklerini *Birgi, Efes, İzmir'in* üst kalesinde pekiştirmişlerdir.

Aydın-Oğullarında Mehmed Bey'den sonra yerine oğlu *Hızır Bey, Mentеше-Oğullarında ise Mesud Bey'in* yerine oğlu *Orhan Bey* geçmiştir.

II - *Menteşe-Oğlu :*

Cenevizlilerle 1311 yılında ittifak yapan *Menteşe-Oğlu muhtemelen Mesud Bey* idi. 1319'dan önce öldüğünde yerine *Orhan Bey* geçmiştir. *Orhan Bey'den* sonra *Ulu Bey* olan *İbrahim Bey* zamanında *Venedik* ile 1337 antlaşması imzalanmıştır. *İbrahim Bey'in* *Musa, Ahmed ve Mehmed* adında üç oğlu vardı. *Ulu Bey* olan *Musa, Kandiya Dükası* ile 1358/59 antlaşmasını; yerine geçen *Ahmed Gazi* ise 1375 antlaşmasını imzalamışlardır.

Timur tarafından Beyliğin yeniden kurulmasından sonra Mehmed Bey idareyi ele aldı, yerine geçen oğlu Elyas Bey ise Girit ile 1403 ve 1407 antlaşmalarını akdetti. Bu antlaşmalar 1409 ve 1414 yıllarında yenilenmiştir.

III - Aydın-Oğlu :

Sasa Bey'den Umur Paşa'ya kadar Aydın-Oğlu sülalesi hakkında oldukça bilgi sahibiyiz. Aydın-Oğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Enveri'de Ulu Bey olarak Umur Paşa gösterilmiş ise de, 1337 antlaşmasına göre, Hızır Bey Ulu Beylik makamına geçmiştir.

Sultan I. Bayezid tarafından Aydın Beyliği Osmanlılara katıldığı zaman, Ulu Bey İsa idi. İsa Bey büyük bir ihtimalle Süleyman Şah'ın oğlu olup, Mehmed Bey'in torunuydu.

Timur tarafından Beyliklerine iade edilen İsa ve Umur Beyler, Cüneyd Bey tarafından öldürülmüşlerdir. 1423 yılında yönetimi ele alan Umur Bey'in oğlu Mustafa, Mehmed Bey soyunun sonuncusu olup, onun da hayatına Cüneyd Bey tarafından son verilmiştir.

8. TURCHIA (117-121)

XIII - XIV. yüzyıllarda Bizans ve Lâtin kaynaklarında görülen "Turchia" teriminden Türklerin idaresi altındaki Anadolu bölgesi anlaşılmaktadır. Giritliler ise, resmî olarak ilk ilişkide buldukları Beylik Menteşe olduğu için, bu bölgeyi "Turchia"; Menteşe Bey'ini ise "dominus Turchie" olarak adlandırmışlardır.

II. BÖLÜM : TİCARET (123-173)

I. GENEL DURUM (125-131)

XIV. yüzyılın hemen başlarında Anadolu ve Ege kıyıları Türklerin sürekli saldırısına uğramaya başladı. Türkler tarafından fethedilen bölgeler çeşitli ürünleri, sürüleri, kereste ve madenleriyle kısa zamanda son derece gönençli bir duruma geldi. Anadolu'nun yer altı ve yer üstü zenginlikleri Batılı tüccarların dikkatini buraya çekmekte, Venedik'in Doğu ticaretini Aydın ve Menteşe Beylikleri üzerinde yoğunlaştırmaktaydı. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Balat ve Ayasuluk, Beyliklerin iki önemli limanı haline geldi. Başta Ceneviz ve Venedik olmak üzere tüccar devletlerin, buralarda birer konsolosları ve tüccarları için de ayrı mahalleleri bulunuyordu. Aydın ve Menteşe halkının çoğu göçebe olup, tarım ve hayvancılık ile uğraşıyorlardı.

2. TİCARET ÜZERİNDE SERBESTİ VE SINIRLAMALAR (132-136)

Beylikler her ne kadar verimli topraklar üzerinde kurulmuş ve önemli ticaret merkezlerine sahip olmuşlarsa da Lâtinler, ilerlemiş denizcilik teknikleri yüzünden, Doğu ile Batı arasındaki ticarete aracı rolü üstlenmişlerdir.

İslam ve Hıristiyan dünyası arasında düşmanlık başlayınca her iki taraf silah satışını yasaklamıştır. Bu yasaklamaların uzun süre geçerli olmadığı da anlaşılmaktadır.

Beylikler döneminde yabancı tüccarlara serbest ticaret imtiyazı tanınmış olmakla beraber, Osmanlılar I. Murad ve I. Bayezid zamanlarında başta buğday ve

şap olmak üzere at ve kereste ihracını yasaklamışlardır. Mentеше-Oğulları ve Aydın-Oğullarının da şarap, sabun, dokunmuş eşya dışalım ve deri, şap, balmumu dış satımı üzerine tekel koydukları bilinmektedir.

3. YETKİLİ MAKAMLAR: KONSÜL VE MUHTESİB (137-139)

Balat ve Ayasoluk'taki Venedik cemaatinin başı "konsül" idi. Venedik Konsülü Balat'da 1331'den önce, Ayasoluk'ta ise 1337 antlaşması ile bulunmaya başlamıştır. Beyliklere konsüller, Venedik uyruklu olanların işlerini yürütmek için Girit yöneticileri tarafından atanırlardı.

Pazarların denetçisi olan baş Müslüman yetkili ise "muhtesib" idi. Muhtesib dini guruplar arasından seçilmekteydi. Ölçü ve ağırlıkların doğruluğunu kontrol etmek ve vergilerin toplanması başlıca görevleri arasındaydı.

4. PARALAR (140-143)

Antlaşmalarda geçen paralar "akçe veya aspron", "florin", "gigliato", ve "stavraton" idi.

5. AĞIRLIK VE ÖLÇÜLER (144-152)

Antlaşmalarda geçen ölçü birimleri: "modius", "shinik", "seruch", "buta", "mistato", "caratellum", "cassa" ve "batman" idi.

6. VERGİ TAHSİLİ (153-158)

Mentеше ve Aydın Beylikleri, tüccarların ödemeleri gereken vergilerle ilgili değişik politika izlemişlerdir. Mentеше-Oğulları ithalat ve ihracat vergisini % 2 olarak tespit etmiş ve bu miktar üzerinde fazla değişiklik yapmamıştır. Aydın-Oğulları ise, artan güçleri oranında ekonomik politikalarında değişiklik yapmıştır. Aydın-Oğullarının antlaşmalarında vergi oranı % 2 — % 6 arasında değişmektedir.

7. MALLAR (159-173)

Beyliklerden tutsak, hububat, balmumu, at ve ehli hayvanlar, deri, halı, şap ihrac edilmekte; dokuma, şarap, sabun ithal edilmekteydi.

III. BÖLÜM: METİNLER (175-242)

I. GİRİŞ İLE İLGİLİ NOTLAR (177-186)

I - Yazmalar ve Şimdiki Yayın :

İlk defa bu kitapta yayınlanan antlaşmaların metinleri iki el yazmasında muhafaza edilmiştir. a) Beinecke Rare Book Marston Kodeksi 144 ve Yale Üniversitesi El Yazmaları Kütüphanesi. b) Venedik'te Civico Correr Müzesinde Kodeks P(rovenienze) D(iverse) 675 c/5. İki el yazması karşılaştırıldığı zaman, Correr Yazmasının Yale Yazmasının kopyesi olduğu anlaşılmaktadır.

II - İçeriği :

X. yüzyıldan itibaren Bizans'tan da ticari imtiyazlar alan Venediklilerin, Hıristiyan ve Müslümanlar ile yapmış oldukları antlaşmalar içerik bakımından büyük benzerlik gösterirler. Venedik antlaşmaları, aynı zamanda diğer Hıristiyan devletlerin Müslümanlar ile yaptıkları antlaşmalara da örnek olmuştur.

III - Yapısı :

Antlaşmalar, karşı tarafa çoğunlukla tek taraflı verilen imtiyazlar olup, İslam prensiplerine göre düzenlenmekteydiler.

Diplomatik açıdan genellikle şu şekilde düzenlenirlerdi: *Invocatio*, *Tuğra*, *Introduction*, *Dispositio*, *Yemin* ve *Bey'in* diğer bir tuğrası.

IV - Dil :

Antlaşmaların orijinalleri, ortaçağda Doğu Akdeniz'de diplomatik dil olarak kullanılan Yunanca ile yazılmışlardır.

2. YAYIN (187-242)

- I — 13 Nisan 1331 Tarihli *Menteşe Beyi Orhan* ile *Kandiya Dükası Marino Morosini* Arasındaki Antlaşma,
- II — 9 Mart 1337 Tarihli *Aydın Beyi Hızır* ile *Kandiya Dükası Giovanni Sanudo* Arasındaki Antlaşma,
- III — Nisan başı 1337 Tarihli *Menteşe Beyi İbrahim* ile *Kandiya Dükası Giovanni Sanudo* Arasındaki Antlaşma,
- IV — 1346 Yılında *Aydın Beyi Hızır* ile *Rodos Şövalyeleri* Arasındaki Antlaşma,
- V — 18 Ağustos 1348 Tarihli *Aydın Beyi Hızır* ile *Kutsal İttifak* Arasındaki Mütareke,
- VI — 7 Nisan 1353 Tarihli *Aydın Beyi Hızır* ile *Kandiya Dükası Marino Morosini* Arasındaki Antlaşma,
- VII — 13 Ekim 1358 Tarihli *Menteşe Beyi Musa* ile *Kandiya Dükası Pietro Badoer* Arasındaki Antlaşma,
- VIII — 22 Nisan 1375 Tarihli *Menteşe Beyi Ahmed* ile *Kandiya Dükası Giovanni Gradenigo* Arasındaki Antlaşma,
- IX — 24 Temmuz 1403 Tarihli *Menteşe Beyi Elyas* ile *Kandiya Dükası Marco Falier* Arasındaki Antlaşma,
- X — 2 Haziran 1407 Tarihli *Menteşe Beyi Elyas* ile *Kandiya Dükası Leonardo Bembo* Arasındaki Antlaşma,
- XI — 17 Ekim 1414 Tarihli *Menteşe Beyi Elyas* ile *Kaptan Pietro Civrano* Arasındaki Antlaşma,
- XII — Az Kullanılan Terimlerin Lügatçesi.

Kitabın sonunda DİZİN (243-268); ve bir de ÖZET (269-270) bulunmaktadır.

Eserin içeriğini ana hatlarıyla belirttikten sonra sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: *Menteşe-Oğulları* ve *Aydın-Oğullarının*, *Venedik* ile olan ticari ilişkilerini aydınlatan dokuz belgenin yedi tanesi ilk defa bu kitapta yayınlanmıştır. Yazar bu belgelerden başka hem Batı, hem de Doğu kaynaklarına başvurarak en yeni bibliyografyayı da kullanmak suretiyle, *Beyliklerin Venedik* ile ticari ilişkileri, bu devirde *Türklere* karşı girilen *Haçlı Seferleri*, *Menteşe* ve *Aydın Beyliklerinin* siyasal tarihleri, *Venedik'in* Doğu ticareti ve *Ceneviz* ile olan ilişkileri hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Yazar, antlaşmalarda geçen dışalım ve dışsatım ürünlerini belirlemekte ve ölçü birimleri hakkında verdiği bilgilerle de ticaret tarihine ve ölçü bilimine önemli katkılarda bulunmaktadır.

E. Zachariadou'yu ustaca yazılmış bu özgün eserinden dolayı içtenlikle kutlarız. Eser, tüm Ortaçağ ticaret ve Türkiye tarihine ilgi duyanlara hararetle salık verilir.

Doç. DR. MELEK DELİLBAŞI